

FEKETE KOLOSTOR.

Nem szeretem a híres könyveket, a kiadói reklámmal kötelezővé tett olvasmányokat, a divatos írókat, akiknek réztáblája van a hiszékeny lelkek kapui alatt, a „minden művelt ház asztalán helyet foglaló legszebb ajándékot”: valami ellenkezés-ösztön diszkreditálja előttem a hangos és közhírű dicséretet. Talán ez az oka — elismerésképpen mondom —: csak most jutottam hozzá, tizenegy évvel a megjelenése után, hogy elolvassam a *Fekete kolostor*-t. Egyszer már, ezelőtt öt évvel, azon a ponton voltam, hogy megveszem, franciául. Egy straszburgi boltban nézegettem a csábításra kitett csemegéket és kezembe került. De odajön hozzám az ügyetlen tulajdonos és a fülembe sugja: — Ezt a könyvet igen dicsérik, uram! — Ijedten visszatettem a polcra.

Mi a titka ennek a *malgré lui*, akaratlanul remekbe készült írás-műnek? Szerzője nem született „vérbeli” írónak (mely profán szó) és ha nem tölt el négy évet internáltságban az Atlanti-óceán egyik nyaraló-szigetén, talán egy sor sem marad utána. Vannak mondatai, amik olyan tompán konganak, mint a jogírásszok segédhivatali szabványiormulái. És mégis... Vagy talán éppen azért, mert nem akar mesterkedni: egyszerűségében is, írói eszközök nélkül, mesteri művet alkotott. Ebben van éppen a művészete.

„Órákon át, holtra fáradva loholtam a kazamaták előtt föl és alá, hogy tudatomba verjem a fogságot, hogy hozzátapadjak a szennyes perchez, a szörnyű valósághoz...” — írja Kuncz Aladár. A szabadság elvesztése, az ártatlanok börtönszenvedése, a mártirok halál-készülete úgylátszik az emberiség leggyötrőbb, legtermékenyebb élménye. Minden más lelki szituáció eltörpül emelett az ősi, ösztönös érzelmeket felszabadító inspiráció mellett. Tavasz ébredése, őszi liget hervadása, a kedves „liliomszépsége”, enyelgő trillák, dekadens világfájdalom és az önösnek méla gögje: — költői témajátékká haloványúlnak az egyetlen fájdalom, a tragikus¹ humánus, a bilincsbe vert test és szellem fortissimo-hangjaitól.

Akármerre nézünk: mindenütt börtön, tele van fogságok rajzával az irodalom, siralomházak képével a festészet. P e t ő f i még a hegyvidéket is rabságnak nézte és börtönéből szabadult a rónák végtelenjének látására. Ha a börtön élménye hiányzott is életéből, képzeletében láncot csörget és átkot talál ki, mely a zsarnok fejére száll. Az „apostol” börtön-szenvedéseiben pedig a saját vágybeli mártírságát élte át. C s e n g e y Gusztáv *fogoly lengyele*, aki szembeszáll a gögös cárral, szintén ilyen élménypótló fantázia szüleménye... B a t t h y á n y i, az aradi tizenhárom rabsága: a Halálnak hősi kapuja, ahol az élmény főnségében már szinte megszűnik az élmény és a nemzeti tragédia komorsága elriasztja a szelid Muzsikát. André C h é n i e r még megérte, hogy a fiatal nő rabságának helyzetdalába a maga lelki kínjait is belekomponálhatta, — a „még élni akarok!” Antigone-motivumát — aztán forradalmár életét maga is a forradalom áldozataként fejezte be.

A börtön zarándokhellyé magasztosul, de sokszor belépődíjas turisztikai látványossággá süllyed, mint a chilloni vár, vagy If-sziget kazamatája, ahol a titokzatos Vasárlarcos élete emészlődött el a nyirkos kőpadon.

Az idegenvezetőnek naponta husszor megismétlődő, bántóan banális szövege romantikus történeti regények, ifjúsági olvasmányok ízetlen reminiszcenciáival keverődik... A *Fekete kolostor* szövege örökérvényűséget éreztet a muló pillanat megrögzítésével: „Mindjobban sápadozva s mind gépiesebben egyre csak hozzáadtam az új napot a régiekhez. Olyan végtelenre nyúlt már a napok sora, hogy elvesztettem tájékozódásomat.“

Paul Valéry *Eupalinos*-ában mondja Szokratesz: soha nem volt más börtönöm, mint a testem. A börtön még másodlagos élményként is örök inspiráló forrása a humánus érzéseinek. Baudelaire, a *gonosz virágok* poétája, a Valóság gyűlöllője és szörnyű valóságok sátánimádója: Delacroix képéhez — *Tasso a börtönben* — szonettet ír, gyönyörködve benne, hogy a Költő rabságban is kéziratot szorongat görcsös kezében, borzalmak tanyáján szépet álmodik. Üldözöttek katakombái, forradalmárok olombányái, királyok, cárok csöcselékmegevető rabsága, újítkó várfogsága, Servet monológja, idegrohamai a máglyahalál előtt: — boldogtalanságban mennyivel szegényebb lenne az emberiség az égbekiáltó gyötrelmek nélkül! Mintha ez a börtöniség adna mélyebb értelmet az egész földi siralomvölgynek. A szabadulásvágy fölszálló zsoldára: *de profundis clamavi*.

Témában, művészi átélésben a börtönélet önként nyújt bizonyos epizód típusokat, amik olyanok, mint az irodalmi műfajok hagyományos motívumai. A szabadság elhagyása, az első följajdulások, fölcskillanó reménysugár, lázongások, titkos levélküldés, kétségbeesés, apathia, emlékezés a régi boldogságra, szökés... Idilli intermezzók, mint Rákóczi bécsújhelyi börtönének egyik jelenete, mikor a Fejedelem gyermeki örömmel eteti cellája ablakából a vízzel teli várárok halacskaít, a szabadon uszó hatlyut. Földेरülő bájosság, mely annál fájóbban érezteti a légkör tragikus feszültségét. Aztán a szabadulás hírnöke, aki a legendában angyalnak képét sugározza... Vagy a végső elhagyatottság Gretchen-örültsége. A szabaduló fogoly megírta „börtöneinek“ szenvedését, emlékezéseit. Új életre készült a rabság évei alatt. Irányítani fogja egy ország irodalmát. Megformálja a bűnös emberiséget. Börtönbe veti a bebörtönzöit...

Kuncz Aladár olyan halk lelki finomsággal, mint amilyen ő maga volt, a fekete kolostort a trianoni Erdéllyel cserélte föl.

(Kolozsvár.)

Garáza Péter.

DÖBRENTÉI LEVELEI.

A *Széphalom* XII. kötetében Jancsó Elemér Döbrentei Gábor leveleit közölte. A kiadó jegyzeteihez legyen szabad a következő megjegyzéseket fűznöm.

1. A 45. lapon Paget-néről van szó, a jegyzet ellenben férjéről. Paget Jánosról szól.

2. Paget-né sohasem volt özv. Bánffy Lászlóné. Bánfytól elvált, mert Wesselényi Miklósbá volt szerelmes. V. ö. erre vonatkozólag Kolozs-